

RISKA

KULTURMILJØ OG KULTURMINNER

Kommunedelplan for kulturmiljøer og kulturminner er under revisjon. I den forbindelse er kommunens kulturminneregister under oppdatering. Det pågår et arbeid med å oppdatere registreringen i Riska. Dette dokumentet er et foreløpig utkast som skal bearbeides videre og supplert med kart og bilder.

RISKA

KULTURMILJØ OG KULTURMINNER

01 RISKA KULTURMILJØER

0101 Miljøet ved Krossen og Stemmen

Sandnes_minner-delskjema	
KulturID	Kulturminnenavn
110202300	Minnestøtte, Riska gamle kirkegård
110201292	Riska bedehus, Hommersåk
110201293	Riska gamle kirke. Hommersåk
110201433	Bolighus Hommersandbakken 19, Hommersåk
110201424	Klokkarhuset, Hommersåk
110202195	"Kommunehuset", Hommersåk
110202201	«Klokkarlåven», Hommersåk
110202202	E-verksbygningen ved Klokkergården, Hommersåk
110202203	Stemmen, Hommersand
110202204	Hommersåk skole i Krossen

Gruppe hus rundt industridam fra 1875 og Riska gamle kirke fra 1877. Miljøet dokumenterer ulike faser i Riskas tidlige offentlige historie.

Elementer i miljøet er, foruten dammen, Riska gamle kirke fra 1877, Klokkergården og «Kommunehuset» fra tidlig 1900-tallet, skolebygning i en møbelfabrikk fra 1940-tallet, Riskas første egne e-verksbygning fra 1952 og Riska bedehus fra 1960. Nyere offentlige bygninger i miljøet er et televerksbygg og brannstasjon.

Fra gammelt av hørte Riska under kirken i Stavanger. I 1848 ble Hetland med Frue kirke fra 1854 skilt ut fra Stavanger og Riska fulgte med. Den lange veien over fjorden førte til krav om egen kirke og mer selvstyre. Etter kgl. Resolusjon 29 august 1877 ble det bestemt at Riska skulle bli værende i Hetland som sognekommune, med egen kirke, skole og fattigvesen. Bestemmelsen skulle tre i kraft når Riska hadde fått egen kirke (opphevet 1951). Mølleier C. B. Svendsen og Andreas Hommersand, som hadde hver sin halvdel av gården Hommersåk, gav fri grunn til kirke og kirkegård. Kirken ble innviet november 1877.

Kirken ble lagt tett ved den viktigste og eldste veien i området, ned til havna i Hommersåkvågen. Hommersandbakken ser ut til å samsvare med vei til Birkeli som vist på rektangelkart fra 1887 og ser ut til å ligge på dammuren. Ved århundreskiftet var «Krossen» fullt utbygd med Riskaveien ferdig i 1897 og Bersagelveien 1902. I senere år er krysset med Bersagelveien flyttet lenger nord.

Samtidig med kirka, kom Mølla i Hommersåk og med den dammen Stemmen. Dette førte til store endringer i området, tidligere jordvei til Hommersåk ble satt under vann og veien ble lagt om. «I Krossen ble det store endringer. Stemmedammen ble bygd ut, det måtte det bygges murer, og den nåværende veien ble antakelig bygget samtidig. Få år senere ble også "Stemmabrunå" bygd, med ny vei opp til Hommersåkgården. Den gamle veien til gården kan sees ennå der den skrår opp et stykke inni skogen helt ved sørenden av Stemmen «Her kan vi se et fint veimuringsarbeid som er flere hundre år gammelt.» (Fra www.riskalions.no. Magne Tunheim, Enok Lauvås «Langs veiene i Riska» foto s 62).

Kirka og de ny kommunikasjonene ble utgangspunktet for at det i dette området kom flere hus knyttet til Riskakverven sognekommunes første virksomheter i lokalsamfunnet. Hommersåk krets hadde i 1879 fått skolehus på Frølyland. Da det brant i 1907 ble det bygd nytt skolehus i Hommersåk. Den ble bygd tett i vegkrysset like sør for kirken og sto til midten av 1980-tallet. På den andre siden av Stemmen ble det bygd lærerbolig/klokkerbolig med løe og lærerjord. På 1950 ble en møbelfabrikk som ble satt opp her under 2. verdenskrig nær skolen, kjøpt inn og innredet til skole. Enda en ny skolebygning ble bygd i 1965/66. I 1991 ble skolen rehabilitert.

Det historiske innholdet i miljøet er først og fremst knyttet til utbyggingen av lokalt styre og institusjoner for fellesskapet, men også til kommunikasjonene. Samlet dokumenterer miljøet ved Stemmen i viktige faser i Riskas offentlige historie.

Kilder

Eivind Smith. «Riska, gardar og tettstad». 1993.www.riskalions.no. Historie, Bakgrunnen for tettstedet Hommersåk, Magne Tunheim, tirsdag 12.06.07

Brit Sissel Todnem, red.. «Langs veiene i Riska». 2014.

Brit Sissel Todnem, red.. «Industri og næringsliv i Riska». 2011.

<http://kartverket.no/Kart/Historiske-kart/Historiske-kart-galleri>.

<http://www.temakart-rogaland.no/>, Norge i bilder 1937.

0102 Hommersåk kai

KulturID	Kulturminnenavn
110201230	Naust, Hommersåk kai.
110201231	Sjøhus med vinsj, Hommersåk kai
110201232	Verksted/sjøhus, Hommersåk kai
110201234	Sjøhus, Hommersåk kai
110201262	Våningshus, Fjelltun, Hommersåk kai.
110201268	Naust ved Hommersåk kai
110201269	Lager/butikk ved Hommersåk kai
110201285	Bolighus, Iowa, "Hundsneshuset", Hommersåk kai
110202199	MS Riskafjord II
110202200	Lagerbygning Hommersåk kai.

Tett sjøbruksmiljø ved kai, med bakgrunn i gammel båtstø for gårdene i området. Hus fra de nærmeste 10-år rundt 1900 som gjenspeiler ulike virksomheter i Hommersåk.

Bygningene er knyttet til virksomhetene som skapte stedet. Her er båtnaust for fiskere; sjøhus knyttet til notlag, møllebruk, handel og rutebåttrafikken med Riskafjord samt verksted for Hommersåk kai er hjemmehavnen til MS Riskafjord II, fra i 2014 fredet av Riksantikvaren som Norges eldste rutefartøy i saltvann.

Til miljøet hører også to mindre bolighus som ligger på den andre siden av Kaiveien, men i visuell kontakt med kaiområdet. De dokumenterer den tidlige tettstedsbosettingen for vanlige folk med yrker med nær tilknytting til sjøen og kaimiljøet. Det er i dag få hus fra dette sjiktet som er så godt bevart.

Tyngden i bebyggelsen består av hus fra rundt forrige århundreskifte, men det har også hus som skal ha en eldre historie, tilbake til tida dette var stedet hvor gårdene i området hadde sine båtstøer med naust og sjøbuer.

Kaiområdet ligger midt i Hommersåk sentrum og utgjør et karakteristisk og identitetsskapende element ved tettstedet. Dette er den eneste gruppe av flere sjøhus ved kai som er bevart i Sandnes. Det ble regulert til spesialområde sjøhus/ naust 20.10. 1977. Med dette foreslås å utvide miljøet med de to bolighusene kulturidnr. 110201262 og 110201285.

I Vågen var det rundt 1900 2–3 landhandlere. Det eneste av de eldre handelsbygningene som ennå står er Handleriet Hommersåk, Sjøtun 101/46. Opprinnelig var dette en handelsgård med poståpneri og telefonsentral og eget bakeri i en stor sidebygning. Anlegget ble gjenoppbygd av handelsmannen Engel Sævereid etter at en eldre butikk brant i 1935. Den forrige butikken var bygd av Ludvig Hogstad, som hadde overtatt handelen i det gamle «Møllehuset» i 1905 og så bygde nytt her.

Riska. Dagligvarehandel i Riska Torsdag 01.07.04

Kilder

SEFRAK-miljøskjema 1988, 11020027601 Hommersåk kai

«Hommersaag Møllebrug og T». Skretting, Magne Tunheim. «Industri og næringsliv i Riska». Red. Brit Sissel Todnem. 2011

www.riskalions.no. Historie, Bakgrunnen for tettstedet Hommersåk, Magne Tunheim, 12.06.07

www.riskalions.no. Historie, Riska. Dagligvarehandel i Riska, 01.07.04

0103 - Haugveien -- Gamle Frøylandsvei

KulturID	Kulturminnenavn
110201150	Bolighus, Frøyland
110201151	Ruin etter vedskjul, Frøyland
110201152	Heimahus, Auglend, Frøyland
110201153	Heimahus, Frøyland bruk 2
110201154	Driftsbygning, Frøyland bruk 2
110201155	Bedehuset Salem, Frøyland
110201158	Bolighus, Gamle Stemvei 2, Frøyland
110201159	Uthus, Gamle Stemvei 2, Frøyland
110201164	Heimahus, Ned i Garden. Gamle Frøylandsvei
110201165	Driftsbygning, Ned i Garden. Gamle Frøylandsvei
110201166	Heimahus Frøyland
110201167	Fjøs, del av driftsbygning, Frøyland

KulturID	Kulturminnenavn
110201168	Brønn, Frøyland
110201169	Tuft etter driftsbygning, Frøyland
110201170	Heimahus, Frøyland.
110201193	Bolighus, Graven, Haualand.
110201202	Bolighus, Rabba, Gamle Frøylandsvei 6
110201203	Uthus, Rabba, Gamle Frøylandsvei 6
110201205	Gamle Frøylandsvei
110201252	Bolighus i Gamle Frøylandsvei 21. Hommersåk
110201258	Våningshus, Skogen, Gamle Frøylandsvei.

Del av gammel hovedvei mellom Hommersåk og Sandnes som ble spart da ny veg ble bygd utenom rundt 1950. Binder sammen eldre bebyggelse. Best bevart i sør.

Hommersåkveien er en av eldste veifarene i Sandnes. Den er vist på militærkart fra rundt 1900 (norge090_153_1800. Statens kartverk). Strekningen var neppe fullt kjørbar før noe ut i andre halvdel av 1800-tallet. Den skal ha blitt utbedret i 1870-åra (EL 1914). I 1891 ble det gitt amtsbidrag til utbedring av strekningen Hogstad–Hommersåk (ES 1987). I 1952 var ble veien ombygd, og strekningen mellom Ørnemyra og Bastemyra lagt om og rettet ut. Den gamle veistrekningen ble lokal atkomstvei og spart for videre oppgraderinger. Den går fra tun til tun og følger terrenget slik eldre veier gjorde. I dag er det bare på den nevnte strekningen vegen er intakt over et lengre stykke. Vegen gikk gjennom det gamle fellestunet på Frøyland. Den tiltrakk seg også tidlig mer frittstående boligbebyggelse, særlig i nord mot Hommersåk. Ved veien ble bygdas første skole anlagt 1879 (brant 1907) og i sør kom bedehuset Salem i 1907 (står). Fortsatt er det en konsentrasjon av gammel bebyggelse langs vegen, særlig over Frøyland, der den i dag kalle Haugveien. Flere partier av veien er kantet med høye steingarder.

Best bevart som gammel vei er den sørligste trekningen. Etter registreringen i 1980 er den nordligste strekningen ytterligere fortettet med bolighus i feltutbygging. Veiløpet er noe brutt ved Maudlandsveien. Sør for Gamle Stemvei ser løpet ut til å sammenfalle med Haugveien.

Det er sjelden at en så lang strekning av de gamle hovedveiene blir liggende uten store moderne inngrep. Veien har stor samferdselshistorisk verdi. Den dokumenterer hvordan de gamle veiene gikk i terrenget, bandt gårdsbosettingen sammen og skapte nye bosettinger. Den binder i dag sammen kulturminner og har stor opplevelsesverdi i et vakkert kulturlandskap.

Kilder

Kulturminnet er SEFRAK-registrert med ID nr. 11020029062 og har fått kulturidnr. 110201205. Som vedlegg til skjemaet er beskrivelse og en rekke fotografier med kartmarkeringer.

Erling Skjørestad. «Minner fra Riska». Sandnes kulturkontor 1987.

Brit Sissel Todnem, red.. «Langs veiene i Riska». 2014. Enok Lauvås s. 55.

<http://kartverket.no/Kart/Historiske-kart/Historiske-kart-galleri>.

<http://www.temakart-rogaland.no/>, Norge i bilder 1937.

0104 Spor langs Frøylandsånå

KulturID	Kulturminnenavn
110201206	Dammur, Frøylandsvatnet.
110201207	Damhytte, Frøylandsvatnet
110201208	Avløpsrenne, Stemmedam. Frøylandsvatnet.
110201254	Ruin etter bygdemølle, Bakkelund, Frøylandsånå.
110201255	Ruin etter stampe, Øykhagjen, Frøylandsånå
110201256	Stemmedam, Frøylandsånå,
110201257	Ruin etter Ullvarefabrikk, Frøylandsånå

Frøylandsånå er et vassdrag som fra gammel tid og langt inn på 1900-tallet har gitt kraft til ulike virksomheter. Fra dammuren ved vannet og nordover ca. 350 er det spor som forteller om dette.

Historien forteller om en typisk utvikling fra små gårdskverner, samarbeide om bygdemøller til håndverksbedrifter og industri opp mot vår tid. Industrien begynte med haugianerne som etablerte en stampe her i 1836. den ble fulgt av en snekkerfabrikk. Det siste industriforetaket var Ullvarefabrikken til Harald K. Øglænd. Han hadde også et kvernhaus der han malte for andre like til 1950.

Kverndrift i Frøylandsånå er kjent fra 1600-tallet. Utover 1800-tallet ble Frøyland delt i mange småbruk der folk ble avhengig av arbeide utenom gården. En av de viktigste tilleggsnæringene var kvernbruka i Frøylandsånå. Kvernhusa lå på rekke og rad fra Vågen opp til Frøylandsvatnet. Det skal ha vært i alt 9 kvernfall i bekken og på det meste enda flere kvernhaus. Under ledelse av Riska historie og museumslag er et kvern og tørkehusanlegg i dag fullt ut rekonstruert.

Bøndene drev handel med stavangerkjøpmenn, der maling for andre var vel så viktig som salg av eget korn. I virksomheten inngikk frakten av korn og mel – først en kilometer på dårlig veg opp og ned til Vågen og deretter med «mellerbåtene» til og fra Stavanger. Med båtene tok man også passasjerer. Da en slik båt forliste i 1893 og 10 mennesker omkom, la det en demper på virksomheten i kvernhausa langs bekken. I miljøe er det satt opp en minnestein om «Mellarbåtforslisewt 1893».

Kilder

SEFRAK 1980.

Eivind Smith, 1993, Riska, gardar og tettstad.

<http://www.riskamuseet.no/> Kvernhus ved Frøylandsånå.

0105 Naustegruppe Usken

KulturID	Kulturminnenavn
110200433	Naust, Usken
110200437	Naust, Usken.
110200438	Naust, Usken.
110200439	Naust, Usken.

Gammel naustplass for gardsbruka på Usken, med steinnaust og støer.

Naustgruppe med tre gamle steinnaust, en naustborg og yngre naust med gamle støer foran. Gammel naustplass for Uskenbruka. Tre av naustene har hatt felles langvegg. Naustgruppa ligger like ved anløpsstedet til Riskafjord. Kaia ble bygd av stein i 1914, kaibygger var Ole G. Usken (Enok Lauvås, «Langs veiene i Riska» s. 24). Den er senere noe utvidet og har i dag asfaltdekke. Fyllingen mot sør – var der 1937 etter flyfoto å dømme, og etter 2013 har det kommet brygge/molo i tilknytting til denne. Før steinkaia var det kai av tre, som kollapset ved stor folkemengde. Ladeberg sør for kaia skal ha blitt benyttet før (E. L. 2014).

I dag står det få steinnaust igjen i Sandnes. Gruppa med naust og støer på Usken viser et miljø og en byggemåte som har lange tradisjoner og er typisk for området. Historisk verdi og miljøverdi er høy.

Kilder

Brit Sissel Todnem, red.. «Langs veiene i Riska». 2014. Enok Lauvås s. 17.

SEFRAK 1980

0106 Sjøbruksmiljø Lauvåsvågen

Regulert til spesialområde bevaring i 2001.

KulturID	Kulturminnenavn
110200443	Naust, Lauvåsvågen.
110200462	Naust, Lauvåsvågen., revet
110200463	Naust, Øvre Holland, Lauvåsvågen
110200464	Sjøbu, Øvre Holland, Lauvåsvågen
110200465	Naust, Øvrebø, Lauvåsvågen
110200466	Naust, Løvås, Lauvåsvågen
110200467	Sjøbu, Nedre Holland, Lauvåsvågen.
110200468	Naust, Lauvåsvågen, revet
110200469	Naust, Lauvåsvågen
110200470	Sjøhus, Løvås, Lauvåsvågen.
110200939	Sjøbu, Lauvåsvågen
110200940	Naust Lauvåsvågen, Revet?
110200941	Kai, molo, Lauvåsvågen
110200942	Feil??? sommerhus???
110200943	Feil Sommerhus???

Gammel naustplass for bruka på Lauvås og Eltarvåg. Et tilnærmet intakt sjøbruksmiljø med gindabygde naust, små sjøbuer og sjøhus fra rundt 1900 i en trang liten fjordarm.

I 2001 ble Lauvåsvågen regulert til spesialområde bevaring.

«Dette var den viktigste hamna for alle i den indre bygda, både dei på Lauvås og dei på Eltarvåg. Ei stund var her handelsmann her, og lenge gjekk det rutebåt herfrå til Stavanger» (ES 1993). Ved et jordskifte i utmarka i 1936 bygde Eltarvåg nye naust på Vier. Noen av de gamle nausta som stod her ble flytta med, ellers står det gamle miljøet ganske urørt. Handelsmannens hus ble flyttet til Maudland tidlig på 1900-t. (ES 1993). Etter jordskiftet ble grunnen naustene sto på matrikulert sammen med gårdsbruket som hadde bruksretten.

Enok Lauvås skriver «Garden Eltervåg hadde også eit naust i Lauvåsvågen («Langs veiene i Riska», 2014, s. 19.).

Miljøet besto ved registreringen i 1980 av 7 naust (de fleste grindabygde) med støer foran og to sjøbuer på steinbrygger ut i vågen – og for seg selv på nordvestsida av vågen, et lite sjøhus. Siden registreringen i 1980 har to naust gått tap og er erstattet med nye. De fleste husa hadde høy autentisitet ved registreringen, men flere var dårlige. I 2001 ble miljøet regulert til spesialområde bevaring. Flere hus i miljøet er pusset opp, med stor grad av opprinnelig preg bevart.

To yngre sjøbuer og kai ligger utenfor den gamle rekka.

Vegen «Lauvåsvågen» ble bygd ut som kjøreveg 1914—18. Kaia ble bygd med offentlige midler i 1914, den er bygd i tilknytting til et skjær. Den er siden lite endret. (Enok Lauvås, «Langs veiene i Riska», 2014, s. 19.) Kaia vises som offentlig kai på utskiftingskart fra 1936 (JSS aug05). Den vises på flyfoto fra 1937 med samme form og størrelse.

Naustmiljøet i Lauvåsvågen er enestående i Sandnes. Det dokumenterer det gamle sjøbruket i Riska, og har derfor høy historisk verdi. Miljøverdien er meget høy. Miljøet bør ses i sammenheng med småbruket Lauvåsvågen (kulturid 110200440– 110200442, kulturmiljø 0111), og Slåttebakkjen (kulturid 110200444– 110200442 kulturmiljø 0112)

Kilder: Brit Sissel Todnem, red.. «Langs veiene i Riska». 2014.

Eivind Smith, 1993, Riska, gardar og tettstad.

SEFRAK-kulturmiljøskjema 11010030601, 1987.

0107 Naustervik Eltarvåg

KulturID	Kulturminnenavn
110200474	Naust, Vik, Naustervik Eltarvåg
110200475	Naust, Vik, Naustervik Eltarvåg
110200944	Naust, Vik, Naustervik, Eltarvåg
110200945	Naust, Skogli, Naustervik, Eltarvåg
110200946	Naust, Birkelund, Naustervik, Eltarvåg

Naustervik er gammel naustplass for Eltarvåg ved Høgsfjorden.

De to eldste nausta ligger i en lun liten vik bak et nes. De er gråsteinsnaust som deler den midterste vegg – en nausttype som var vanlig i området før, men som det nå er få igjen av. Naustene har blitt knyttet til småbruket Vik, som ble tatt opp som husmannsplass i 1838 og som gikk tilbake til gårdsbruket i 1881 (ES 1993). Men de kan være eldre, de er ikke nærmere datert.

En elv renner ut vika og her lå før sag og kvernbruk til Eltarvåg, etter disse er de ikke registrert spor.

De andre naustene ligger litt ut på neset og i små vikar nord for dette. Ytterst er det en liten sjøbu som virker noe yngre. De andre naustene ble bygd i tilknytning til fritidsbebyggelsen. Utstyking av hyttetomter i dette området begynte i Naustervika rundt 1920. Fritidsfolket tok til seg områdets gamle byggeskikk – to av dem er steinnaust.

Det har etter registreringen kommet til et par andre mindre naust. Strandlinja er bygd ut med bryggekanter og et fritidsbåtbyggearbeid er tilknyttet neset.

Det har endret miljøet, men Naustervika har likevel kvaliteter som forteller om det gamle naustplassen til Vik og Eltervåg og den tidlige fritidsbebyggelsen.

Kilder

Eivind Smith. «Riska, gardar og tettstad». 1993.

SEFRAC-miljøskjema 11010030100, 1987.

0108 Marraholet, Lundekvam

KulturID	Kulturminnenavn
110200317	Ruin etter hus, "Marraholet", Lundekvam
110200318	Ruin etter hus, "Marraholet", Lundekvam
110200319	Gråsteinsmur, Marraholet, Lundekvam.
110200322	Veg mellom Myrland og Lundekvam.
110201209	Ruin etter heimahus, Marraholet, Lundekvam
110201210	Ruin etter fjøs, Marraholet, Lundekvam.

Tufter etter to husmannsplasser som ble dyrket opp på 1800-tallet i tidligere beitemark. Spor etter flere hus, bl.a. bolighus av stein. Gammel veg mellom Myrland og Hetland går forbi.

Plassene hørte til Store Auglænd i Høle og Hetland i Riska.

Eivind Smith (1993) skriver: «Midt inne i det store fjell- og skogområdet mellom den nordre Riskabygda og Høle finn me den lune hola eller gryta Maraholå. Her var det godt beite for hestane i gamle dagar. På flaten nede i hola er det ei myr, Røyrmyr, som var lett å dyrka. Her slo det seg ned to husmenn på 1800-talet. Grensa mellom Riska og Høle går tvers over myra, og den ene husmannen budde på Hølesida og den andre i Riska. I vårt hundreår blei begge husmannsplassene kjøpt opp og slått saman til eitt gardsbruk. Han som gjorde det heitte Lundkvam, og han sette namnet sitt på det nye gardsbruket. Sidan har det budd folk her fram til i femtiåra.»

En annen forklaring på navnet er at «En hest forsvant i et myrhull på dette stedet. (JSS aug 05), merknad i Registeret til kulturid. 110200319.

Husmannen på hølesida av Røyrmyr slo seg til i 1846, på riskasida ca. 1870.

Ole Andresen Lundekvam kjøpte de to plassen ca. 1908 (skilt ut som 100/11 og 84/7). Han var steinhogger og anleggsmed.

Tuftene dokumenterer marginal bosetting og har høy sosialhistorisk verdi. De ligger i mye brukt turterreng.

Kilder

Eivind Smith. «Riska, gardar og tettstad». 1993.

Brit Sissel Todnem, red.. «Langs veiene i Riska». 2014.

SEFRAK 1984.

0109 Kvednhusbekken Hogstad

KulturID	Kulturminnenavn
110201171	Tuft etter kvernhus i Kvednhusbekken, Hogstad.
110201172	Murer etter korntørke, Kvednhusbekken, Hogstad
110201173	Tuftr etter kvernhus, Kvednhusbekken, Hogstad
110201174	Murer etter korntørke, Kvednhusbekken, Hogstad
110201175	Murer etter kvernhus, Kvednhusbekken, Hogstad
110201176	Murer etter korntørke, Kvednhusbekken, Hogstad

Tufter etter kvernhus i Hogstadbekken for flere gardsbruk. Spor etter tre kvernhus som var lafta og tre tilhørende korntørker i gråstein.

I alt skal det ha stått 15–20 kvernhus langs bekken fra Fjogstadvannet. Foruten Hogstad hadde Skjørestad, Fjogstad, Jødestad og Hana bruksrett i bekkefare. Dessuten Lutsi nede mot Lutsivannet.

I dag ser en tydelige rester etter tre kvernhus som var lafta og tre tilhørende korntørker i gråstein. De var i bruk til ca. 1910. I dag er det få eller ingen spor etter selve kvernhusene. De ble revet. Noen ble solgt som hytter. Men fundamentene står igjen. Etter korntørkene er det dels høye gråsteinsmurer bevart.

Det er ikke registrert synlige spor etter renner, kvernkaller eller kvernsteiner i kvernhusa, eller vasshjulene og tørkesteinene som hørte til tørkehusa.

Tuftene har høy historisk verdi som et dokument over gammel driftsform og utnyttelse av lokal naturressurs. Høy lokal identitetsverdi.

Kilder

SEFRAK-reg 1980, Informant Erling Skjørstad.

0110 Kvernhestuffer i Riskabekken

KulturID	Kulturminnenavn
110201228	Ruin etter renne for kvern, Riskabekken.
110201229	Tuft etter kvern, Riskabekken.
110201225	Tuft etter brufeste, Nordbø, Riskabekken.
110201226	Tuft etter kvern, Nordbø, Riskabekken.

Riskabekken. To kvernhestuffer pluss renne og brufeste for vei.

Det var før et vel utbygd system av kanaler, renner og stemmedammer langs Riskabekken helt opp til Eskemyra. Det meste er gått tapt i senere tid.

Kverna til bruk 16 og 19 var i bruk til noe før 1. verdenskrig og var i ruin på 1920-30-tallet. Den til bruk 1 var lengst i bruk av kvernene i Riskabekken. Den mol ennå under 1. verdenskrig. Den ble revet sist på 1930-tallet.

Lengst ned, mot nord, er det spor av brufeste for en gammel veg mellom Kyrkjevoll og Riska

Kilder

SEFRAK 1980. fo. Astrid Johannesen

0111 Lauvåsvågen tun og landskap

KulturID	Kulturminnenavn
110200440	Heimahus, Lauvåsvåg, tidl. bruk 1
110200441	Driftsbygning, Lauvåsvåg tidl. bruk 1
110200442	Ruin etter kvern, Lauvåsvåg
110202211	Steingjerder, Lauvåsvåg, tidl. bruk 1

Småbruk med utgangspunkt i en av området's eldste husmannsplasser og med nær tilknytting til sjøbruksmiljøet i Lauvåsvågen. Kulturlandskap med markante steingjerder.

Husmannsplassen Lauvåsvåg er en av de eldste i bygda, kjent i kildene fra rundt 1700. Da gården Lauvåsen ble delt i 1827 beholdt de to eierne hver sin del av plassen. I 1851 og 1852 ble de to partene i Lauvåsvågen solgt hver for seg til to av sønnene til den siste husmannen. Fra da ble det to småbruk i Lauvåsvågen, bruk 1 og 7. Dette miljøet omfatter bruket nærmest Vågen, tidligere bruksnr. 1, nå 97/222 og 97/223.

Fiske i Lauvåsvågen var utgangspunktet for at det kom husmannsplass her så tidlig og basis for livsutkomme til de som bodde her. Flere av brukerne drev stort med fiske og hadde egne notbruk. De hadde også andre yrker ved siden av gårdsarbeid og fiske, Tosten Hansen (1824–1912) på bruk 7 drev til tider som handelsmann. Knut Knutsen Løvaasvaag (1864-1949) på det ytterste bruket dyrket også frukt for salg i Stavanger. Ved salg av gårdsparter ble bruk 7 alt før 1900 det minste av de to brukene.

Bebyggelsen på tidligere 97/1 (med 97/9 ligger ytterst, på brinken av en liten terrasse i daldraget mot den trange Lauvåsvågen. Tunet til bruk 7 litt lenger inn, men her er tilsanden for begge hus preget av år uthe bruk og må avklares. Husene er ordnet i vinkeltun med heimahusene vendt mot sjøen og driftsbygningene på tvers. Veien til vågen går gjennom det ytterste tunet.

Heimhuset på bruk 7 er trolig eldst, med ytre preg fra 1930-tallet. Det andre er et godt bevart sveitserstilhus fra 1914. Driftsbygningene bærer som vanlig spor etter flere byggetrinn. Mest tradisjonell er den på bruk 7, som følger mønsteret med grindabygd løe over hevdaløa og et lite lafta fjøs i motsatt ende. Men her er tilstanden dårlig og må avklares.

Kulturlandskapet karakteriseres av særlig fint lødda steingjerder som hegner inn inmarka. De skal ha blitt lagt opp i første del av 1900-tallet, mens en søskenflokk bodde her og drev gården i lag.

De to småbruka, med bakgrunn i eldre husmannsplasser, er typiske representanter for fiskerbondens småbruk som vokste fram i andre halvdel av 1800-tallet. De flotte steingjerdene forteller om en viktig side ved ryddingen av jorda og har høy estetisk verdi. Den nære tilknyttingen til sjøbruksmiljøet i Lauvåsvågen (regulert til spesialområde bevaring i 2001.) forsterker det historiske innholdet og gjør sammenhengene lett å lese.

Tilstanden til husene til bruk 7 må avklares.

Kilder

Eivind Smith. «Riska, gardar og tettstad». 1993. Vertikal foto 1937, 1968 og 1973, <https://kart.1881.no/?r=F3632033>. SEFRAK 1980.

KulturID	Kulturminnenavn
110200444	Heimahus, Slåttebakkjen, Lauvås
110200445	Driftsbygning, Slåttebakkjen, Lauvås
110200446	Ruin av fjøs, Slåttebakkjen, Lauvås
110200447	Murer etter eldhus, Slåttebakkjen, Lauvås
110200448	Vedhus, Slåttebakkjen, Lauvås
110200449	Vasshjulhus Slåttebakkjen, Lauvås
110200450	Steingard, Slåttebakkjen, Lauvås

Firskerbondens småbruk i karakteristisk kulturlandskap basert på rydding av stein. Sjeldent godt bevart heimahus i empirestil, samt andre tradisjonelle gårdshus. Fortidsminneforenings vernepris for 2012.

Slåttebakkjen ble trolig ryddet som husmannsplass av Per Svensen tidlig på 1800-tallet. (ES 1993 s. 42). En part ble selveierbruk i 1874 og resten i 1886. Torger Kristiansen kom til Slåttebakkjen i 1886 og fikk kjøpe begge partene (ES 1993 s.71). Ifølge SEFRAK-registreringen 1980 (informant Troger Lauvås) ble tunet bygd opp på nytt av ham. Trolig er våningshuset eldre og bygd tidlig på 1800-tallet. Stua kan være enda eldre og flyttet hit.

Ellers har nok gårdsanlegget med kulturlandskap i hovedsak fått sin utforming fra 1880-tallet og utover til første del av 1900-tall. Tunformen er uregelmessig. Driftsbygningen ble revet 2006 og nytt bolighus med samme form bygd på stedet. Det gamle heimahuset, vedhuset og hjulhuset er restaurert i perioden 2002-2012. Etter eldhuset står murene tilbake, det er planer om å bygge det opp. Tunet ligger særlig fint i landskapet og er omgitt av et kulturlandskap med høye, fint, lødda steingarder, oppbygd torvveg m.m. Også her pågår det restaurering og vedlikehold. Til dette bruket hører et naust (kulturidnr. 110200466) og sjøhus (kulturidnr. 10200470) i Lauvåsvågen. Fiske og sjøbruk var en viktig del av næringsgrunnlaget. De som bodde her (brødrene Kristian, Erik og Karl) i hadde notbruk og fiskebåten Slåttebakk som også gikk i rutebåtrafikk i helgene.

Kilder

<http://www.slaattebakk.com/>.

Eivind Smith, 1993, Riska, gardar og tettstad.

SEFRAK-registreringen 1980.

0113 Jern og metallarbeidernes feriehem, Lauvås

Sandnes_minner-delskjema

KulturID	Kulturminnenavn
110200452	Hovedbygning, Jern og Metalls feriehem, Lauvås
110200453	Vaskehus, Jern og Metalls feriehem, Lauvås
110200454	Utedo, Jern og Metalls feriehem, Lauvås
110200455	Regnskur Jern og Metalls feriehem, Lauvås
110200456	Hytte, Jern og Metalls feriehem, Lauvås
110200457	Idrettsplass, Jern og Metalls feriehem, Lauvås
110200458	Hytte, Jern og Metalls feriehem, Lauvås
110200459	Hytte, Jern og Metalls feriehem, Lauvås
110200460	Alleé med port, Jern og Metalls feriehem, Lauvås

Jern- og metallarbeidernes feriehem fra ca. 1930 med utgangspunkt i innkjøpt småbruk på Lauvås. Bygningsmiljø av eldre heimahus og noen av feriehemmets eldste hytter.

Ca. 1930 kjøpte Jern- og metallarbeidernes forening, avdeling, Stavanger, bruk 15 Langebakken under Lauvåsen. Bruk 15 (Longebakkjen) var resultat av en gårdsdeling på Lauvås i 1864. Da arbeiderforeningen kjøpte sto heimahus, driftsbygning og et vaskehus i tunet. Heimahuset ble ombygd til å romme samlingsrom, kjøkken og sovesaler. En stor fellesdo ble bygd like ved. Driftsbygningen ble revet. I tunet ble det satt opp en overbygd danseplattung. Fra veien, gjennom en støpejernsport med avdelingens initialer, fører en bjørkealle opp til tunet. Hovedbygningen, et hus i blanding av sveitser-/jugendstil i har fått et utbygg. Eller ser stilpreg i hovedsak ut til å være intakt.

I utkanten av tunet kom de første hyttene. «... fra starten av var det som motto at hvert medlem skulle bli eier av hver sin hytte.» I 1934 ble fire innviet. Salg av hytter måtte bare gå til medlemmer. Både foreningen og medlemmer bygde hytter. (EL 2010). I 1987 ble de opplyst at det var bygd 33 hytter og at de var privat eide. Alle hyttene er nå skilt ut med egne eiendommer og solgt privat. Noen, bla.a hovedbygningen er blitt helårsbolig.

Ved registreringen i 1987 ble fire hytter, som skulle være bygde før 1940, registrert. En 4-delt "bungalow", en todelt hytte i funksistil og to små hytter med høye, spisse tak.

Anleggets form, slik det ble utover 1930/40-tallet, er i hovedtrekk bevart. Yngre hytter er lagt utenfor. Anlegget ligger i miljø med mange andre eldre sommerhus.

Jern- og metallarbeidernes feriehem er et meget godt eksempel på sosial fritidsbebyggelse fra mellomkrigstida, og dokumenterer arbeiderbevegelsens innsats for å tilføre bybefolkningen nye livskvaliteter.

Kilder

SEFRAK miljøregistrering 1987 1102-030-602.

Brit Sissel Todnem, red.. *Hytteliv i Riska*. 2010. Enok Lauvås, «Jern- og metallarbeidernes feriehem» s. 72.

Eivind Smith, 1993, Riska, gardar og tettstad.

0114 Nordvik, Uskakalven

KulturID	Kulturminnenavn
110202212	Heimahus, Nordvik, Uskakalven
110202213	Heimahus, Nordvik, Uskakalven
110202214	Løe, Nordvik Uskakalven
110202215	Naust, Nordvik, Uskakalven

Nordvik ytterst på Uskakalven representerer fiskerbondens småbruk med bakgrunn i tidligere husmannsplass. Et autentisk og helhetlig bygningsmiljø fra begynnelsen av 1900-tallet.

På Uskakalven ble det ryddet fire husmannsplasser midt på 1800-tallet, to i Sørvik, én «Der nord» og én i Kastevika. De ble ryddet av felles utmark og ble plasser under hovedbruka i felleskap.

Dette bruker gjelder plassen kalt «Der nord», gnr/bnr 96/9 Nordvik (med 96/10 alt i folketellingen for 1910). Richard Jørgensen (1853–1939) overtok plassen «Der Nord» da han i 1890 giftet seg med enka etter forrige husmann. I 1892 fikk han, som de andre husmennene på Uskakalven, kjøpe plassen. Her livnærte han seg som selveiende småbruker og ikke minst fisker. Sønnen Knud Jørgensen (1886-1961) overtok i 1927 og fortsatte kombinasjonsbruket jordbruk/fiske. (ES 1993).

Hovedtunet på Nordvik består av et halvannenetasjes sveitserstilhus fra 1913 (NB 1958) og en driftsbygning fra ca. 1930. Et mindre bolighus i sveitserstil ligger litt til side for tunet – datert til 1910–20. Ut i vika framfot bebyggelsen ligger et lite naust som ikke er datert.

Om begge heimahusene er bygd på 1910-tallet, er det derfor sannsynlig at det var Richard Jørgensen som var byggherre. Begge hus har klare ytre stilpreg fra sveitserstilperioden. Løa derimot, kan som antatt være fra ca. 1930. Det skulle passe bra med tidspunkt da sønnen Knud overtok bruket.

Innmark og bebyggelse ligger i et lite daldrag mellom berglendt utmark, daldraget ender i en vik der naustet ligger. Steingjerder innhegner innmarka. Det er også spor etter andre murer og innhegninger. Flyfoto fra 1937 viser at hovedtrekkene i kulturlandskapet er lite endret, selv om det er mer skog i utmarka.

Nordvik med hus og innmark representerer et autentisk og helhetlig kulturmiljø fra begynnelsen av 1900-tallet knyttet til landbruk og fiske. På grunn av relativt avsondret beliggenhet på nordsiden av Uskakalven oppleves elementene konsentrert og uten inngrep fra nyere tid. Det finnes få slike anlegg igjen, og miljøet har derfor høy sjeldenhetsverdi og høy kunnskapsverdi.

Kilder

Eivind Smith, 1993, Riska, gardar og tettstad.

Gro Persson. Befaringsnotat 19.08.15

Norges bebyggelse 1958. Herredsbindet for Rogaland midtre del.

Norge i bilder, Flyfoto 1937. Geodata Sandnes Flyfoto 2014,

0115 Grina vannverk

Sandnes_minner-delskjema	
KulturID	Kulturminnenavn
110202239	Bassengbygning, Grina vannverk, Hogstad
110202240	Vaktpost, Grina vannverk, Hogstad
110202241	Rørtunnel, Grina vannverk, Hogstad
110202242	Sjakthus, Grina vannverk, Hogstad
110202243	Taubanefester, Grina vannverk, Hogstad
110202244	Fundament til rørledning 1 Grina vannverk, Hogstad
110202245	Fundament til rørledning 2 Grina vannverk, Hogstad
110202246	Demning 1, Lomstjørna, Grina vannverk

Sandnes_minner-delskjema

KulturID	Kulturminnenavn
110202247	Demning 2, Lomstjørna, Grina vannverk
110202248	Demning 3, Lomstjørna, Grina vannverk, Fløisvik

Grindavatnet forsynte i sin tid Sandnes, Sola og Forus med vann. I dag ligger vannverket i Hommersåk som et historisk monument i et flott naturområde.

Det var tyskerne som bygde anlegget i Grindavatnet og Lomstjern under den 2. verdenskrig. Både nordmenn, svensker og finner var med på å bygge ut det omfattende vannverket. Tyskerne bygget vannverket for å sikre vannforsyningen til Sola. Jernrør ble

derfor lagt fra Hommersåk til Hogstad, hvor de ble koblet til trerør. Selve byggearbeidet tok til høsten 1942 og varte til våren 1944. Grindavatnet ble lagt ned som drikkevannsforsyning rundt 1970.

Noen hundre meter nedenfor selve Grindavatnet ligger bassenget som ble bygget for å redusere trykket på vannet fra vannkilden. "1943" er påskriften over inngangsdøra til bassenget, hvor vannet ble rensset ved hjelp av små keramiske perler. Bygningen som huser rensebassenget er utstyrt med

torvtak som kamuflasje mot fiendtlige bombefly. Like ved rensestasjonen ligger restene av ei kontorbrakke og det gamle dynamittlageret.

Stien opp til Grindavatnet fører også mot Storaberget, hvor man fremdeles kan se restene av en bygdeborg fra folkevandringstida. Her ligger også Lomstjern, som ble demmet opp som et reservebasseng for drikkevannsforsyningen fra Grindavatnet. Tyskerne la rør fra Lomstjern ned dalen, og deretter opp mot Grindavatnet. Vannet ble pumpet inn i Grindavatnet hvis vannstanden ble for lav. Dette kan man se i rørtunnelen som er sprengt ut under vannet. Tunnelen går 350 meter under bakken, og vannrørene ligger åpent. Det smale røret leder vann fra Lomstjern, mens det brede fører vannet ut igjen fra Grindavatnet.

Vel oppe ved Grindavatnet ses sjakthuset, som er bygget over en 12 meter dyp sjakt ned i selve tunnelen. Under byggearbeidene brukte man denne sjakten til å frakte opp steinmasser fra tunnelen. Men egentlig var den beregnet som adkomst til rørene og ventilene i tunnelen.

Kilder

www.riskalions.no Tom Gaudland 12.07.02